

Mikä suojaa nuorta aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamilta haitoilta? *

Janne Takala ja Minna Ilva

A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminta toteutti kesäkuussa 2011 12–18-vuotiaille nuorille kyselyn heidän suomalaiseseen alkoholikulttuuriin ja aikuisten alkoholinkäyttöön liittyvistä kokemuksistaan. Kysely tuotettiin Alkon rahoittaman ja koordinoiman Lasten seurassa -yhteistyöohjelman toimenpiteenä. Ohjelmassa ovat Alkon ja A-klinikkasäätiön lisäksi mukana Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos (THL), Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) ja Suomen Vanhempainliitto. Tavoitteena on kiinnittää aikuisväestön huomio alkoholinkäytön vaikutuksiin lapsen näkökulmasta.

Nuorten päihteidenkäyttö esitetään mediassa miltei poikkeuksetta huolestuttavassa valossa, vaikka voitaisiin uutisoida sen vähentymisestä. Enemmän julkisuutta kaipaisi aikuisten alkoholinkäyttö, ja sen yhä useammille nuorille aiheuttamat haitat. Tässä artikkelissa esittelemme nuorten kyselytutkimuksen keskeisiä tuloksia keskittyen ensin nuorten kotona alkoholinkäytöstä kokemiin haittoihin. Artikkelin loppupuolella käsittelemme haitoilta suojaavia tekijöitä ja nuorten toiveita avun ja tuen järjestämiseksi. Kirjoituksessa sivutaan myös muita aihepiiriä koskevia tutkimuksia, sekä alaikäisille vanhempien ongelmista tehtävän edustavan tutkimuksen haastavuutta.

Miten kysyä lapsilta ja nuorilta aikuisten alkoholinkäytöstä?

Esiteltävä kyselytutkimus on aihepiirin ensimmäinen koko nuoren väestön näkemyksiä kartoittava selvitys Suomessa. Aiemmin aiheetta on tutkittu haastattelemalla lapsuuden kokemuksiaan muistelevia aikuisia tai lähtökohtaisesti valikoitunutta otosta nuoria, kuten päihdeongelmaisten läheisille suunnattujen palveluiden asiakkaita. Yleistettävää tietoa nuorison näkemyksistä ei ole ollut tarjolla. Lasinen lapsuus -toiminta on teettänyt väestötasoisia gallupeja vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksista vuosina 1994, 2004 ja 2009. Vastaajina näissä on ollut aikuisväestö, jolta on kysytty lapsuudenkodin alkoholinkäytöstä. Aikuistumisen myötä muokkautuva ymmärrys ja kertyneet kokemukset kuitenkin saattavat värittää käsitystä lapsuuden aikaisista kokemuksista. Tämän kyselytutkimuksen tarkoituksena oli saada esiin nuoruuttaan nyt elävien kokemukset ja mielipiteet.

Tarkasteltavana on koko 12–18-vuotiaiden ikäluokka, eivät vain ne, jotka ovat kohdanneet aikuisten juomiseen liittyviä ongelmia. Kysely toteutettiin Taloustutkimus Oy:n Internet-paneelissa, joka mahdollistaa riittävän suuren tutkittavien joukon löytymisen kaikkia nuoria edustavan otoksen saavuttamiseksi vaikeana pidetystä tutkimusaiheesta huolimatta. Tiedonkeruu toteutettiin kesäkuussa 2011. Mahdollisimman hyvän edustavuuden varmistamiseksi Taloustutkimuksen nettipaneelin jäsenet on rekrytoitu väestöä edustavaan satunnaisotantaan perustuvilla kampanjoilla sekä erilaisten koko väestöä edustavien tutkimusten toteuttamisen yhteydessä. Paneeliin ei voi ilmoittautua vapaaehtoisena. Taloustutkimus seuraa vastaamista ja tutkimuksiin osallistumistiheyttä poistaakseen passiiviset panelistit.

Nettipaneelia käytettäessä tutkimuskutsu lähetetään sovitut kriteerit (kuten ikä) täyttävälle paneelin jäsenille ja vastausmahdollisuutta pidetään avoinna kunnes ennalta määritelly riittävä vastaajamäärä täyttyy. Nettipaneelia käytettäessä ei siis ole mielekästä puhua vastausprosentista. Keskeytimme tiedonkeruun pian tavoitellun vastaajamäärän ylittyttyä. Vastaajia tuli mukaan 841. Näistä 183 osallistui kyselyyn suoralla kutsulla ja 658 vanhempiensa kautta kutsuttuna. Vanhempia pyydettiin antamaan 12–14-vuotiaiden lastensa vastata kyselyyn vanhemman saaman sähköpostin kautta, tai halutessaan vanhempi sai välittää tutkimuslinkin lapsen omaan sähköpostiosoitteeseen. 15 vuotta täyttäneitä osallistui sekä vanhempien kautta että suoraan kutsuttuina. Vastaajamäärä riittää edustamaan koko Suomen 12–18-vuotiaasta väestöä. Tulosten raportoinnissa on prosenttijakaumia painotettu siten, että tulokset vastaavat mahdollisimman hyvin koko tutkittavaa väestönosaa.

Rajatun ja ongelmiin painottuvan aihepiirin tutkiminen nuorten parissa laajemmin luotettavasti ja kohtuullisin kustannuksin on haastavaa. Kaupallisten tutkimusyritysten rakentamat nettipaneelit tarjoavat varteenotettavan mahdollisuuden tavoittaa riittävän iso joukko vastaajia koko suomalaisnuorisoa edustavan aineiston saamiseksi. Ongelmana nettipaneelin käyttämisessä on, että varmuutta aineiston täydestä edustavuudesta ei voida saavuttaa. Voidaan kyllä luoda erilaisten taustatekijöiden kannalta pätevä ja painotuskertoimilla korjailtavissa oleva otos, mutta on mahdotonta analysoida sitä, mitkä tekijät saavat jotkut paneelin jäsenet vastaamaan kyselyyn ja toiset jättämään sen väliin. Sama epävarmuus voi toki liittyä muihinkin kyselymenetelmiin.

Toinen aineiston laadun kannalta huomioitava tekijä on vanhempien rooli nuorten osallistumisessa kyselyyn. Kyselyn toteuttaneen Taloustutkimus Oy:n käytännön mukaisesti alle 15-vuotiaat osallistuivat nuorten kyselyyn vanhempiensa luvalla, eli kutsut lähetettiin vanhemmille. 15 vuotta täyttäneitä tutkimukseen osallistui sekä vanhempien kautta että suoraan kutsuttuna, minkä vuoksi vanhempien väliintulon vaikutuksista kysyjien vastauksiin voidaan esittää arvioita. Lyhyesti todettuna suoraan kutsutut nuoret kertovat yleisemmin kokeneensa erilaisia haittoja vanhempien alkoholinkäytöstä (ks. jäljempänä kuvio1). Nuorten asenteiden, haittakokemusten ja taustatekijöiden päälinjat tulevat kuitenkin ilmi, vaikka vanhempien "sensuuri" kaunistelisi hieman kokonaiskuvaa. Vanhempien vaikutus voi toisaalta olla myös kahdensuuntainen: Alkoholista vähän käyttävät aikuiset voivat olla suopeampia lastensa osallistumiselle tutkimukseen, mutta enemmän käyttävien lapset saattavat olla itse halukkaampia osallistumaan.

Kyselyn taustoitukseksi toimivat Lasinen lapsuus -hankkeen aiemmat aikuisille suunnatut väestökyselyt, sekä aiempi aihepiiriä käsittelevä tutkimus (ks. esim. Itäpuisto 2005). Lasinen lapsuus- toiminnan työntekijät pohtivat aihetta tutkineiden Maritta Itäpuiston ja Marja Holmilan kanssa vuonna 2008 sitä, että olisi tärkeää tutkia vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksia myös parhaillaan lapsuuttaan ja nuoruuttaan elävien parissa. Yhteistyössä suunniteltiin nettikysely, joka toteutettiin A-klinikkasäätiön ylläpitämän nuorille suunnatun tukisivuston (Varjomaa.fi) sekä MLL:n Lasten ja nuorten netin kautta. Kyselyn johtopäätöksiä oli, että vanhempiensa päihteidenkäytön varjossa elävät lapset ovat ryhmä, joka ei tule riittävästi kuulluksi ja jolle ei ole tarpeeksi palveluita (Holmila & Ilva 2010). Kyselyyn luotuja kysymyksiä hyödynnettiin osittain myös nyt raportoitavassa kaikkien nuorten kokemuksia kartoittavassa kyselyssä.

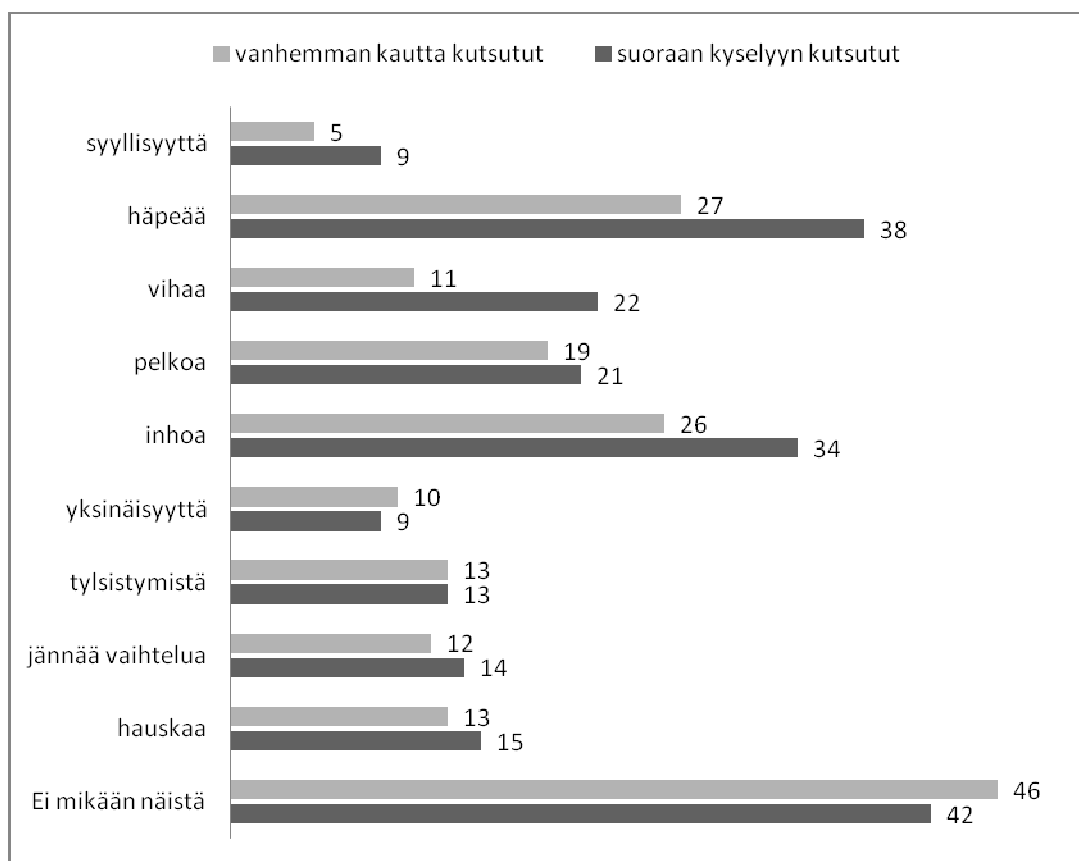
Kodin alkoholinkäyttö ja siitä aiheutuneet haitat

Kirsimarja Raitasalo, joka on tarkastellut vanhempien alkoholinkäyttöä lasten seurassa ja siihen liittyviä asenteita, on puhunut "juomisen kotiutumisesta". THL:n kahdeksan vuoden välein toteuttamassa laajasisältöisessä Juomatapatutkimuksessa on selvitetty myös alkoholin käyttötilanteita sekä asenteita lasten seurassa juomiseen. Juomatapatutkimuksen aineistoista (vuodelta 2008) käy ilmi, että suuri osa juodusta alkoholista juodaan kotona. Kun vanhemmat juovat kotona, juodut määrät eivät useimmiten ole kovin suuria. On kuitenkin esitetty, että tilanteita, joissa aikuiset ovat selkeästi humalassa lasten läsnä ollessa, voidaan Juomatapatutkimuksen perusteella arvioida olevan Suomessa vuosittain noin 2,2 miljoonaa. (Raitasalo 2011)

Nuorten kokemuksia vanhempien alkoholinkäytöstä on selvitetty hiljattain myös muualla. Irlannissa tehdyssä mittavassa (vastaajia 9746) kyselyssä selvitettiin nuorten näkemyksiä teini-ikäisten ja aikuisten alkoholinkäytöstä (ISPC 2010). Irlantilaisnuorista 10 prosenttia ilmoitti vanhempien alkoholinkäytön vaikuttaneen heidän elämäänsä. Avovastauksissa nuoret korostivat vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksia omaan juomiseensa ja erityisesti tunne-elämäänsä. Nuoret kuvasivat myös väkivaltaa, laiminlyöntiä ja sisaruksesta huolehtimisen velvoitetta. Alkoholinkäytön yleisiä vaikutuksia 10–14-vuotiaiden brittiläisnuorten keskuudessa kartoittaneessa selvityksessä (Childwise 2010) kävi ilmi, että vanhempien alkoholinkäyttöä nähneistä 81 prosenttia oli huomannut yhden tai useamman muutoksen vanhempiensa käyttäytymisessä. Neljäsosa havaitsi vanhempiensa alkaneen käyttäytyä typerästi. Viidesosa kertoi vanhempiensa muuttuneen vihaisiksi tai aggressiivisiksi ja toinen viidesosa taas kertoi vanhempien tulleen iloisemmiksi ja hauskoiksi. Huolestuttavinta oli, että kolmasosa kertoi pelänneensä vanhempia näiden juomisen seurauksena.

Omassa kyselyssämme alkoholikulttuuria ja aikuisten alkoholinkäyttöä yleisesti käsittelevien aiheiden jälkeen nuorilta kysyttiin yleisesti, mitä kokemuksia vanhemman alkoholinkäyttö aiheuttaa. Kuviossa 1 on otettu tarkasteluun 15–18-vuotiaiden vastaukset, sillä tässä ikäryhmässä saatettiin katsoa samalla, onko kutsuntatavalla ollut vaikutusta vastauksiin. Vajaa puolet kertoo, että vanhemman alkoholinkäyttö ei aiheuta mitään annetuista vaihtoehtoista. Häpeä, inho, viha ja pelko olivat tämän jälkeen yleisimmät koetut vaihtoehdot. Vanhempien alkoholinkäyttöön liitetään myös positiivisia asioita, kuten hauskuus. Voidaan arvailla, että vanhempien alkoholinkäyttötilanteet voivat tarjota nuorellekin jotain erityistä mukavaa (hyvää ruokaa, juomaa, seuraa, pelejä jne.). Suoraan kutsuttujen ja vanhemman kautta kutsuttujen välillä on melko huomattavaa eroa. Suoraan tutkimukseen kutsutut yhdistävät vanhemman alkoholinkäyttöön huomattavasti enemmän negatiivisia asioita, häpeää, inhoa ja vihaa, kuin vanhemman kautta kutsutut.

Kuvio 1: Mitä seuraavista vanhemman alkoholinkäyttö aiheuttaa sinulle? 15–18 -vuotiaat vastaajat (%) n568

Kysymme erikseen, onko nuori kokenut varsinaisia haittoja aikuisten alkoholinkäytöstä kotonaan, sillä kaikkia (Kuviossa 1) kuvattuja negatiivisia kokemuksia nuoret eivät koe niin vakaviksi, että luokittelisivat kokemansa asiat "haittoiksi". Haittoja kertoo kokevansa joka neljäs nuori.

Haittoja kokee usein 2 prosenttia nuorista, mitä voi pitää kohtuullisen pienenä määränä. Peräti 24 prosenttia nuorista kertoo kuitenkin kokevansa haittoja joskus. Kyselystä kävi ilmi, että myös vain "joskus" haittoja kokeneet kertovat vanhempien juomisesta seuranneen ikäviä asioita. Voidaan siis ajatella, että myös satunnainen läheisen aikuisen alkoholinkäyttö voi haitata nuoren hyvinvointia monin tavoin.

Haittoja ilmoitti siis kokevansa 26% nuorista (n232). Haittojen aiheuttaja on yleisimmin oma isä (72%) tai äiti (34%). Merkillepantavaa on, että pojat (41%) kokivat yleisemmin haittoja äidin juomisesta kuin tytöt (29%). Äidin nykyinen tai ex-puoliso sen sijaan aiheutti tytöille (12%) enemmän haittoja kuin pojille (7%). Vanhemman tuttava oli aiheutunut haittoja joka kymmenennelle, mitä voi pitää yllättävän korkeana osuutena.

Kysymykseen siitä, mitä koetut haitat olivat, nuoret saivat vastata kaikki haluamansa taulukossa 1 luetelluista vaihtoehtoista. Nuorten kokemien haittojen tarkastelussa olemme päätyneet puhumaan psykososiaalista ja konkreettisista haitoista (mm. Takala & Ilva 2011). Psykososiaalisiksi tulkittavat haitat, perheen riitaisuus, häpeä, ahdistus, luottamuksen menettäminen ja pelko, ovat nuorten haittakokemuksina yleisempiä kuin konkreettiset haitat, jollaisiksi tulkittavista unen puute on tavallisin (Taulukko1).

Tytöt ovat kaikkiaan herkempiä läheisen juomiselle kuin pojat. Tämä näkyy myös THL:n Kouluterveyskyselyn (2011) tuloksissa, joiden mukaan tytöt ovat kokeneet jopa puolet enemmän haittoja läheisten päihteidenkäytöstä niin peruskoulussa, lukiossa kuin ammattikoulussa. Kyselyssä kysytään läheisten päihteidenkäytöstä: "Käyttääkö joku sinulle läheinen ihminen mielestäsi liikaa alkoholia?", jolle jatkona: "Onko siitä aiheutunut haittoja elämääsi?". Kouluterveyskyselyssä haittojen aiheuttajat eivät siis välttämättä ole perheenjäseniä tai samassa taloudessa asuvia, eikä koettujen haittojen ole tarvinnut tapahtua kodin piirissä.

Tässä kyselyssä tytöt kertovat haittoja aiheutuneen enemmän kaikissa paitsi yhdessä asiassa; pojat ilmoittavat tyttöjä useammin haittakokemukseen sisaruksille aiheutuneet ongelmat. Tämän voi tulkita kertovan, että pojat kokevat

useammin paineita sisarusten pärjäämisestä ja heidän suojelemisestaan. Iän mukaan tarkasteltaessa täysi-ikäistyneet nuoret ilmoittivat enemmän erityisesti psykososiaalisia haittoja; ahdistusta, häpeää ja riitoja. 18-vuotiailla nuorilla on luonnollisesti muodostunut pidempi perspektiivi kodin juomisen seurauksiin ja kykyä ymmärtää vaikkapa kodin riitojen aiheutuneen juomisesta. Nuoremman lapsen voi olla vaikeampi hahmottaa vanhemman alkoholinkäytön syy-seuraussuhteita. Lapsi on voinut pienestä asti tottua siihen, että vanhempi juo. Lapsuuttaan muistelevat nuoret aikuiset ovat haastattelututkimuksessa kertoneet, etteivät lapsena osanneet määritellä, mistä heidän paha tai ikävä olonsa johtui. Ikäviä tunteita voi olla vaikea yhdistää alkoholinkäyttöön, koska juominen on aina ollut niin sanotusti normaalia (Häkkinen 2011, 62). On myös mahdollista, että vanhemmat nuoret kokevat haittoja nuorempia useammin siitä syystä, että heitä tosiasiallisesti kohdellaan kovemmin ja välinpitämättömämmin kuin pienempiä.

Taulukko 1. Läheisen aikuisen alkoholinkäytöstä kotona koetut haitat sukupuolen ja iän mukaan (%) n232

	tyttö	poika	12-13v	14-15v	16-17v	18v	Kaikki
perheriitoja	54	50	47	45	51	77	53
häpeä vanhemmista	52	46	34	45	59	60	49
ahdistus	45	30	24	36	41	56	38
luottamukseni vanhempiin on kärsinyt	33	30	29	24	36	43	32
minulle tehtyjä lupauksia on petetty	34	28	36	24	37	30	32
pelkoa juovaa vanhempaa kohtaan	37	21	28	27	28	39	30
unen puute	30	15	29	12	32	21	23
kodin rahavaikkeudet	16	12	14	10	18	14	14
perhe on hajonnut	15	8	10	7	18	12	12
pahoinpitelyn tai väkivallan näkeminen	12	10	12	7	9	23	11
rumien puheiden tai epäsovivien ehdotusten kohteeksi joutuminen	13	6	14	5	9	15	10
sisaruksille aiheutuneet ongelmat	8	11	5	8	11	13	9
vanhemmat eivät huolehdi riittävästi	11	4	14	3	9	7	8
koulunkäynti on kärsinyt	9	6	10	4	7	12	8
vanhemman sairaus tai kuolema	7	5	7	3	4	13	6
muuta	3	6	0	6	6	4	4
pahoinpitelyn tai väkivallan kohteeksi joutuminen	4	2	2	0	2	14	3
kiusatuksi tuleminen	4	1	5	0	3	4	3
olen jäänyt ilman tarvitsemiani tavaroita, esim. vaatteita	1	1	2	2	0	0	1
epämukavan koskettelun kohteeksi joutuminen	1	0	0	0	1	2	1
ei osaa sanoa	7	3	8	10	1	0	5
N	156	76	40	49	87	56	232

Kaikkein nuorimmat, 12-vuotiaat, puolestaan ilmoittavat muita ikäryhmiä useammin jääneensä vaille riittävää vanhempien huolenpitoa. 16–17-vuotiaat puolestaan kertovat kokeneensa hiukan muita ikäryhmiä enemmän konkreettisempia haittoja: kodin rahavaikkeuksia, petettyjä lupauksia, unen puutetta ja perheen hajoamista. Huolestuttavan suuri osa, 23 prosenttia 18-vuotiaista on joutunut todistamaan väkivaltaa ja vanhemmista nuorista useampi oli joutunut itse pahoinpitelyn tai väkivallan kohteeksi. Myös rumien puheiden kohteeksi 18-vuotiaat

vastaajat olivat (aivan nuorimpien 12–13-vuotiaiden ohella) joutuneet useimmin. Alaryhmittäiset tarkastelut kuitenkin perustuvat melko pieniin vastaajamääriin haittoja kokeneiden määrän ollessa kyselyssä yhteensä 232 henkilöä.

Kun lapsen kanssa käsitellään vanhempien alkoholinkäyttöä, korostetaan usein, ettei vanhemman auttaminen ole lapsen tehtävä. Lapsen ei haluta ottavan hänelle kuulumatonta vastuuta aikuisen juomisesta. Kyselyssä selvitettiin haittoja kokeneilta, ovatko he koettaneet vaikuttaa vanhempansa alkoholinkäyttöön jollain tavoin. Merkittävä osa (42%) ei ole tehnyt mitään. Sama osuus nuorista (43%) on osoittanut käyttäytymisellään vanhemmalle, ettei pidä tämän alkoholinkäytöstä. Kolmasosa oli puhunut asiasta juovan vanhemman kanssa ja 18 prosenttia jonkun muun kanssa. Haittoja kokeneista nuorista 11 prosenttia oli koettanut estää juomistilanteita ja 8 prosenttia kertoo ehdottaneensa vanhemmalle avun hakemista. Vastaajien joukossa on myös siis niitä nuoria, jotka ovat kokeneet haittoja alkoholinkäytöstä vain joskus. Tämä vahvistaa edelleen jo toteamaamme, että myös ajoittaisella haitallisella alkoholinkäytöllä voi olla merkittäviä vaikutuksia nuoren elämään, ja että nuori koettaa keksiä keinoja haittojen vähentämiseksi.

Suojaavat tekijät ja nuorten tarvitsema tuki

Vanhempien päihteidenkäytöstä nuorille koituvat haitat eivät aiemman tutkimuksen mukaan sellaisenaan ole ratkaisevia nuoren myöhemmän elämässä pärjäämisen kannalta. Väliintulevien tekijöiden merkitys on suuri, minkä vuoksi esimerkiksi puhe vanhempien päihdeongelmien periytymisestä voi olla liian yksinkertaistavaa. Lapsen ja nuoren kasvua tukevia asioita kutsutaan suojaaviksi tekijöiksi. Kun suojaavat tekijät toteutuvat heikosti, puhutaan riskitekijöistä. Keskeisiksi suojaaviksi tekijöiksi nuorten kasvuympäristössä on aiemmassa tutkimuksessa (ks. Velleman & Orford 1999, Velleman & Templeton 2007) mainittu mm.:

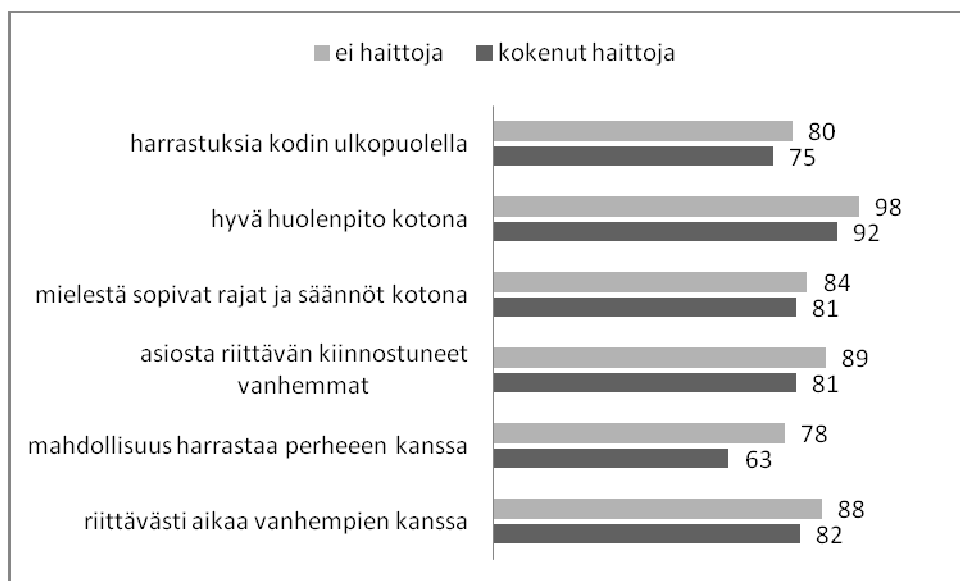
- ajan ja huomion saaminen ainakin toiselta vanhemmalta tai muulta aikuiselta
- tasapainoisuus vanhemman osoittaman huolenpidon ja kontrollin välillä
- vanhempien keskinäisen suhteen eheys
- vanhempien kiintymyksenosoitukset lapselle
- perhesuhteet ja yhteiset aktiviteetit
- lapsen toiminta myös perhe-elämän ulkopuolella (harrastukset, ystävät ym.)
- perheen ulkopuolinen tuki

Suojaavien tekijöiden toteutumista nuorten elämässä selvitettiin kyselyssä väittämämuotoisilla kysymyksillä. Näin pyrittiin luomaan taustatietoa siitä, kuinka moni suomalaisnuori elää kasvuoloissa, joissa keskeiset kodin alkoholinkäyttöä (ja kenties muita haittatekijöitä) tasoittavat hyvät kasvuolot toteutuvat. Suojaavien tekijöiden olemassaolo saattaa ennustaa eheämpää kasvamista kohti aikuisuutta kodin ongelmista huolimatta, mutta ennen kaikkea ne ovat itseisarvoisia elämänlaatua kuvaavia tekijöitä.

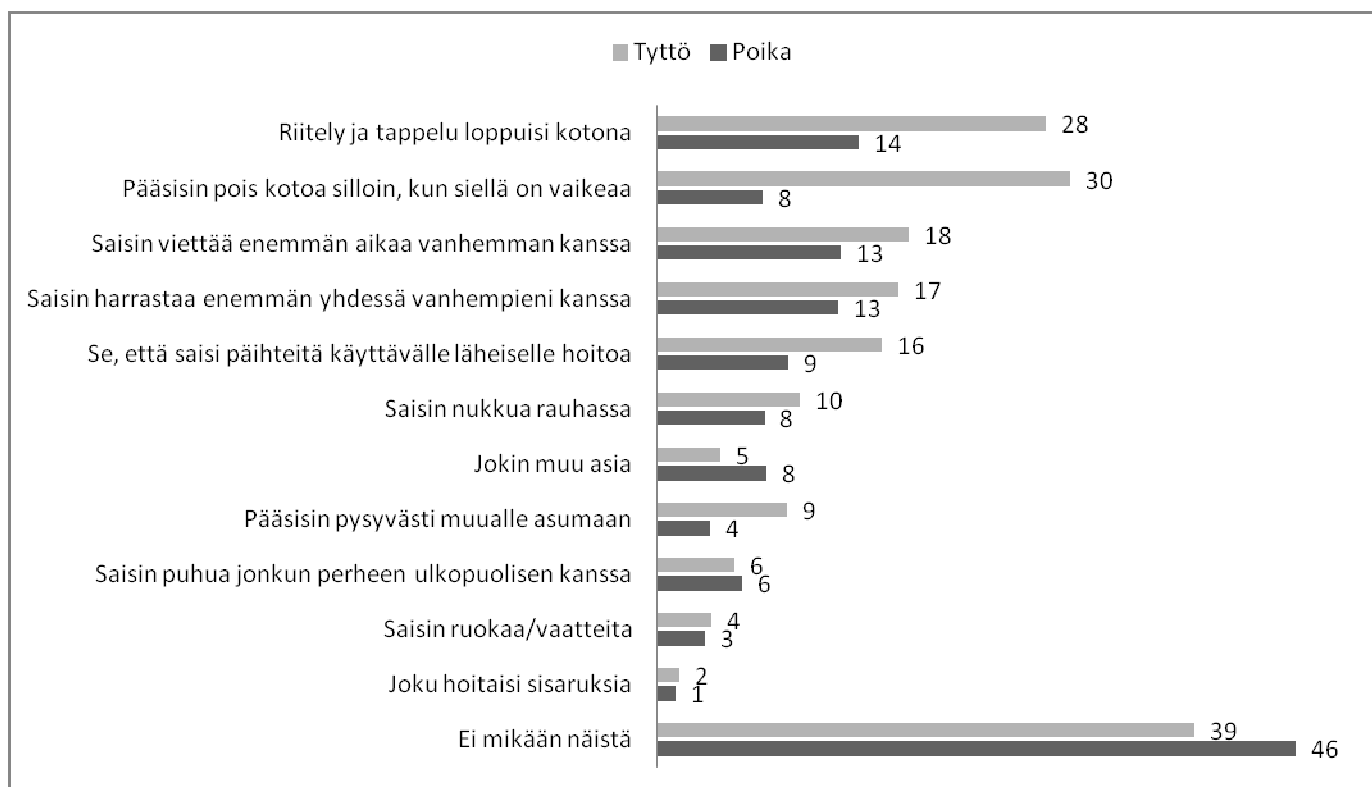
Kyselyyn vastanneiden joukossa useimmat hyvää kasvuilmapiiriä kuvaavista tekijöistä olivat toteutuneet suurella osalla nuorista. Vain joka sadas nuori kritisoi huolenpitoaan yleisesti ottaen huonoksi. Mitä yksityiskohtaisempia ja konkreettisempia seikkoja kysyttiin, sitä harvempi nuori vastasi myönteisesti. Yhteinen aika ja vanhempien sopiva kiinnostuneisuus nuoren asioihin puuttui 6 prosentilta vastaajilta, minkä lisäksi kysymyksen väite oli vielä useammille vaikea arvioida. Kodin rajoja piti sopivana 84 prosenttia vastaajista. Kodin ulkopuolisia harrastuksia oli neljällä viidestä, ja perheen kanssa yhteisiä harrastuksia kolmella neljästä. Yleisesti nuorten kokemuksia voi siis pitää myönteisinä. Päätäjien, asiantuntijoiden, nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten ja kaikkien kasvattajien täytyy kuitenkin aivan erityisesti huomioida toisin vastanneiden tilanne, esimerkiksi ne "joka viidennet", joilla ei ole kodin ulkopuolisia harrastuksia.

Kuvio 2 kuvaa sitä, miten monilla haittoja kokeneilla ja toisaalta haittoja kokemattomilla on myönteisiä kokemuksia suojaavien tekijöiden toteutumisesta. Kaikki esittämämme suojaavia tekijöitä kuvaavat väittämät toteutuivat haittoja kokeneilla nuorilla harvemmin. Ero on huomattavin perheen yhteisissä harrastusmahdollisuuksissa. Myös vanhempien sopivassa kiinnostuneisuudessa ja huolenpidossa sekä nuorten ja vanhempien yhteisessä ajassa erot ovat melko selkeät. Suojaavia tekijöitä kuvaavien väittämien yhteys haittakokemuksiin lukujen valossa on olemassa ainakin lievänä, mutta syys-seuraus -suhteen suunnasta ei tämän kyselyn perusteella voida tehdä varmaa päätelmää.

On mahdollista, että suojaavien ja riskitekijöiden vaikutusten tutkiminen olisi mielekkäämpää hieman vanhempien tutkittavien kohdalla. Laadulliset tutkimusaineistot ja -menetelmät avaisivat varmasti paremmin erilaisten tekijöiden vaikutuksia, merkityksiä ja syy-yhteyksiä, joita tutkittavat itse näkevät vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamissa haitoissa ja selviytymisen kokemuksissaan.

Kuvio 2: Suojaavien tekijöiden toteutuminen haittojen kokemisen mukaan (%) N841

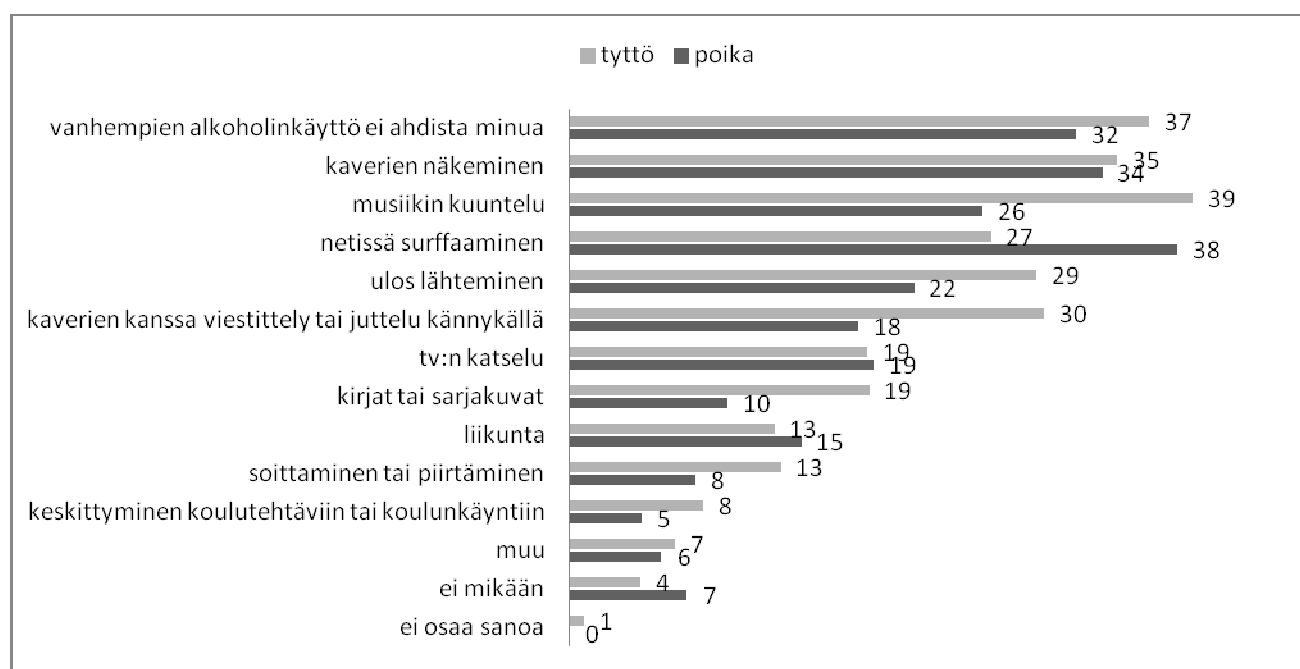
Elämänmittaiseen pärjäämiseen viittaavien suojaavien tekijöiden lisäksi on tarkasteltava myös sitä, mikä nuoria auttaa nykyhetkellä. Haittoja kokeneilta nuorilta kysyttiin, mikä helpottaisi heidän elämäänsä. Vastauksissa (kuvio 3) on melko suuria eroja sukupuolten välillä, mutta tärkeimpien asioiden järjestys on tytöillä ja pojilla lähes sama. Kodin riittelyn loppuminen, vaikeista tilanteista poispääsy, edellä suojaavaksi tekijäksi mainittu yhteinen aika ja harrastaminen, sekä päihteiden käyttäjälle tarjottava hoito ovat keskeisiä helpotuksen lähteitä. Tytöille huomattavasti yleisempi on toive, että kotoa täytyisi päästä pois silloin kun siellä on kaikkein vaikeimmat hetket. Myös kodin riittäisyydestä tytöt näyttävät kaipaavaan etäälle poikia selvästi useammin.

Kuvio 3: Mikä helpottaisi elämääsi? Kysyttiin haittoja kokeneilta (%) n232

Nuorille suunnattujen palvelujen järjestämisen kannalta tulokset herättävät eräitä ajatuksia. Erityisesti tytöt tarvitsisivat kodin ulkopuolisia ”pakopaikkoja” vaikeiden hetkien varalle. Moni haittojen kokija tosin kertoo kaipaavansa jopa muualla asumista. On kiinnostavaa, että puhuminen perheen ulkopuolisten ihmisten kanssa mainitaan helpottavaksi mahdollisuudeksi harvoin. Kenties aihepiiriin liittyvä häpeän kokemus ja toisaalta epätietoisuus ulkopuolisille puhumisen seurauksista tekevät vaihtoehdosta epäsuositun. Voi myös olla, että nuorilta puuttuvat rohkaisevat kokemukset ulkopuolisille puhumisesta: Puhuminen on tuntunut vaikealta, siitä ei ole lainkaan kokemuksia tai aikuiskontakteja ei ole ollut tarjolla. Vaikka monikaan haittoja kokenut nuori ei monivalintakysymyksessä vastannut kaipaavansa keskusteluapua, nousivat turvallisten aikuisten tarjoamat keskustelut avovastauksissa hyvin suosituksi ehdotukseksi.

Tyttöjen ja poikien välillä on eroja myös siinä, miten vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamaan ahdistukseen reagoidaan (kuvio 4). Kavereiden näkeminen tai heidän kanssaan viestittely, musiikin kuuntelu ja netissä surffaaminen sekä ulos lähteminen ovat tavallisimmat ahdistuksen purkamisen keinot. Näistä pojilla korostuu tyttöihin verrattuna ainoastaan netissä surffaaminen. Tytöille ulos pääseminen ja kavereiden tuki olivat tärkeitä ahdistuksen purkamisen keinoja. He hakevat poikia useammin turvaa myös tunneperäisestä ja kulttuuriin liittyvästä toiminnasta, kuten musiikin kuuntelusta ja kirjojen tai sarjakuvien lukemisesta. Pojat puolestaan mainitsivat liikunnan hieman useammin. Koulutehtäviin keskittyminen voi olla nuorelle myös keino purkaa ahdistusta.

Kuvio 4: Mikä auttaa sinua, kun vanhempien alkoholinkäyttö ahdistaa? Kysyttiin haittoja kokeneilta (%) n232

Nuorten ehdotuksia tuen järjestämiseksi

Nuoret saivat kyselyssä kertoa myös omin sanoin, millaista tukea aikuisten alkoholinkäytöstä haittoja kokeville nuorille tulisi järjestää. Kysymys esitettiin kaikille vastaajille, ei vain haittoja kokeneille. Vastaukset osoittavat, että palvelujärjestelmän olisi tuettava hankalassa tilanteessa eläviä nuoria nykyistä monipuolisemmin. Nuorten ehdotuksista on eroteltavissa seuraavat kokonaisuudet (Takala & Roine 2012):

- Nuoret toivovat päiivystysluonteisesti tavoitettavissa olevia palveluita. Kun nuorella on hetki jolloin hän haluaa avautua, tai hänen kotonaan kriisitilanne, täytyisi löytyä aikuinen joka ottaa hänen huolensa vastaan.
- Kaikille nuorille olisi toisaalta tarjottava aikuisen aloitteesta mahdollisuus puhua kotitilanteestaan. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi koulun terveystarkastusten yhteydessä. Nuoren tukeminen ei näin jäisi araksi koetussa asiassa hänen oman aloitteellisuutensa ja rohkeutensa varaan. Kaikkia koskeissa palvelumuodoissa nuori ei myöskään kokisi leimautuvansa heikoksi tai ongelmaiseksi.
- Nuoret toivovat anonyymeja palveluja, kuten netti- tai puhelintukea.

- Nuoret kaipaavat mahdollisuuksia jakaa kokemuksiaan muiden nuorten kanssa. Ongelmailmiön yleisyydestä huolimatta nuoret kokevat olevansa yksin ongelmansa kanssa.
- Nuoret tarvitsevat paikkoja, jonne voi paeta ikäviä kotitilanteita. Lievimmillään tämä tarkoittaa nuorisotiloja tai harrastuspaikkoja, raskaimmillaan esimerkiksi turvataloja.

Nuorten ehdotuksien toteuttaminen vaatisi runsasta resursointia erityisesti nuorten parissa toimivien ammattilaisten tavoitettavuuden parantamiseksi. Nuorten toive vaikuttaa kohtuulliselta ja oikeutetulta, mutta asettaa erityisesti syrjäisten seutujen ja pienempien paikkakuntien palveluiden järjestämiselle suuren haasteen. Seudullista epätas-arvoa voisivat tasoittaa apua tarjoavat verkkopalvelut, joita nuoret toivoivatkin, erityisesti niiden anonyymiyden mahdollistavan luonteen vuoksi.

Nuorten toiveiden voi katsoa kuuluvan yhtä lailla perus- kuin erityispalveluidenkin alle. Osa nuorten ehdottamista palveluista kohdistuu suoraan vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamien haittojen tematiikkaan. Osassa taas välittyy se vaikutelma, että nuorten ammattimainen tukeminen on periaatteessa samanlaista heidän kokemiensa ongelmien ja huolien luonteesta riippumatta.

Lopuksi: Mitä nuorten viesteistä pitäisi oppia?

Lapsen ja nuoren kokemus aikuisten alkoholinkäytöstä on tutkimusasetelmallisesti haastava mutta palvelutarpeiden selvittämisen ja kohdentamisen kannalta tärkeä tutkimuskohde. Tieto alkoholinkulutuksen tiheydestä tai määrästä ei kerro kaikkea siitä, mikä vaikutus juomisella voi olla juojan läheisen elämään. Haittoja kokevia nuoria on enemmän kuin arvioituista suurkuluttajien määrästä voisi nopeasti päätellä. Keskittymällä tässä artikkelissa nuorten kokemiin haittoihin ja heidän selviytymistä vahvistaviin tekijöihin haluamme viestittää, että nuoria voidaan tukea riippumatta siitä, saadaanko hänen vanhempansa ja muut läheisensä vähentämään alkoholinkäyttöään.

Kyselytutkimus nostaa esiin useita ajatuksia nuorista alkoholihaittojen myötäkokijoina, asenteiden ja puhetapojen kyseenalaistajina, ja erityisesti erilaisten tukimuotojen tarvitsijoina. Nuorilla on tarve tulla kuulluksi ja nähdyksi heitä koskevista asioista, kuten aikuisten alkoholinkäytön heidän elämänsä aiheuttamien ongelmien ratkaisemisessa. Nuorten kokemien haittojen laajuus ja monipuolisuus nostavat esiin kysymyksen, miten heidän ulottuvilleen saadaan riittävät palvelut.

Päätäjien taholta on esiintynyt myönteisiä merkkejä haasteeseen tarttumisesta. Keväällä 2011 silloisen peruspalveluministeri *Paula Risikon* asettama päihdeongelmaisten vanhempien lasten palveluja pohtinut työryhmä julkaisi raportin: ”Päihdeongelmaisten vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen” (STM 2011). Raportissa esitetään, että vanhempien päihteidenkäytön haittoihin puuttumista tulisi tapahtua palvelujärjestelmän eri tasoilla ja sektoreilla. Ongelmiin tarttuminen nähdään kaikkien toimijoiden yhteisenä asiana. Ministeriötyöryhmän ehdotukset ovat hyvin laaja-alaisia. Positiivista on, että haittoja kokevien tukeminen määritellään siinä kaikkien asiaksi. Riskinä puolestaan on, että ”kaikkien asia” kääntyy käytännössä helposti ”ei kenenkään asiaksi”.

Jos jo päihdeongelmaisten vanhempien lasten palvelutarpeen selvittäminen, johon lastensuojelulaki velvoittaa, koetaan haastavaksi, on riskinä, että suuremman ongelmia kokevan nuorten joukon tilanne jää täysin huomiotta. Läheisten kokemuksia käsittelevän tutkimuksen mukaan päihteitä käyttävä on harvoin itse tunnustanut ongelmaansa (Itäpuisto 2003, 35). Miten voitaisiin paremmin saavuttaa ne lapset ja nuoret, jotka eivät vanhempiensa kautta pääse palvelujen piiriin? Tutkimusprofessori *Tytti Solantaus* on useassa yhteydessä esittänyt, että ongelmien kasaantumista ehkäiseviä varhaisen tuen palveluja tulisi tarjota lasten ja nuorten luonnollisissa kasvuympäristöissä: kotona, päivähoitossa, koulussa, harrastuksissa, netissä. Nuorten kyselyn vastauksissa tämä näkökulma saa vahvistusta. Nuoret näkevät erityisesti koulun paikkana, missä apua voisi olla ”neutraalisti” tarjolla.

Nuorten kokemusten ja tarpeiden edustavampi ja laajempi tutkiminen puolestaan lienee mahdollista vain, jos aihe katsotaan yhteiskunnallisesti merkittäväksi ongelmaksi. Huostaanottotilastot, lähisuhdeväkivaltatapaukset ja poliisien kotihälytysten määrä sekä alkoholikulutuksen trendit kertovat osaltaan kodin ongelmista. Kuva vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksista tulisi kuitenkin rakentaa tätäkin laajemmin. Onko kotien päihteidenkäytöllä yhteyksiä esimerkiksi kasvavaan joukkoon yhteiskunnasta syrjäytyneitä nuoria aikuisia? Vanhempien alkoholinkäytön vaikutukset palautuvat moniin seurauksiin nuorten elämässä, jolloin myös apua ja tukea nuorelle täytyisi löytyä monesta lähteestä.

Kirjallisuus

Childwise: Living With Alcohol – Report for CBBC Newsround July 2010. <http://www.childwise.co.uk/news-and-press-releases.asp?NEWS=76> [luettu 22.2.2012]

Holmila, Marja & Ilva, Minna: *Näkymätön uhri vai pätevä toimija? Vanhemman päihteidenkäytöstä kärsivien lasten mielipiteitä ja selviytymiskeinoja*. Julkaisussa: Lapsuus päihteiden varjossa. Roine Mira, Ilva Minna, Takala Janne (toim.) A-klinikkasäätiön raporttisarja 57. Helsinki 2010.

Häkkinen, Noora : ”On sitä sillai ollu aika heitteillä”. Laadullinen haastattelututkimus alkoholiperheessä lapsuudessaan eläneiden tuensaannin kokemuksista. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, sosiaalitieteiden laitos, 2011.

ISPC: If they're getting loaded, why can't I? Irish Society for the Prevention of Cruelty to Children, 2010. http://www.drugsandalcohol.ie/14344/1/ispcc_NCC%2BSURVEY%2B-%2BFULL%2BONLINE%2BVERSION%5B1%5D.pdf

Itäpuisto, Maritta: Kokemuksia alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. 2005.

Itäpuisto Maritta: Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma. Teoksessa: Pullonkauloja. Holmila, Marja & Kantola, Janna (toim): Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Stakes 2003.

Raitasalo, Kirsimarja: Saako lasten seurassa juoda? Vanhempien alkoholinkäyttö ja siihen liittyvät asenteet Juomatapatutkimuksen valossa. Esitys Lasinen lapsuus -seminaarissa Helsingissä 11.11.2011.

STM: Päihdeongelmiaisten vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen. Työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011:4.

Takala, Janne & Roine, Mira: ”Haitat mulle? – Aikuisten alkoholinkäyttö nuorten kokemuksissa” [tulossa Alkoholi- ja huumetutkijain seuran THL:n tietokirja-sarjassa julkaistavassa teoksessa, toim. Warpenius, Katariina, Tigerstedt, Christoffer & Holmila, Marja]

Takala, Janne & Ilva, Minna: Nuoret toivovat aikuisilta kohtuullista juomatapaa. *Tiimi-lehti* 4/2011.

THL: Kouluterveyskyselyn valtakunnalliset indikaattorikuviot ja kysymyskohtaiset taulukot. 2011. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/> [luettu 28.2.2012]

Velleman, Richard & Orford, Jim (toim): Risk and resilience: Adults who were the children of problem drinkers. Harwood Academic. 1999.

Velleman, Richard & Templeton, Lorna: Understanding and modifying the impact of parental substance misuse on children. *Advances in Psychiatric Treatment* 2007(13), 79-89.

*** Julkaistu Yhteiskuntapolitiikka-lehden numerossa 2012:2**